

Makale Künyesi (Araştırma): Kurtulmuş, F. (2024). Türkçenin madde başı olarak kullanıldığı ilk sözlük: ms. or. laud 202. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 448-472.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1446070>

TÜRKÇENİN MADDE BAŞI OLARAK KULLANILDIĞI İLK SÖZLÜK: MS. OR. LAUD 202

Fatih KURTULMUŞ¹

ÖZET

Sözlükler, genellikle belirli sistemler çerçevesinde oluşturulan kelime listeleri olarak düşünülebilir; ancak sadece anlamları değil, aynı zamanda milletlerin hafızasını yansıtan önemli kültürel unsurları da içermektedir. Toplumların gelenekleri, kültürel unsurları, folklorik malzemeleri ve benzeri birçok öge sözlüklerde kendine yer bulmaktadır. Türkler tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış ve birçok farklı milletle etkileşimde bulunmuştur. Bu etkileşim sonucunda birçok eser Türkçeye çevrilmiş, Türkçe ve diğer diller arasında kelime alışverişleri yaşanmıştır. Bu durum çok sayıda iki veya daha fazla dili içeren sözlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Avrupa, Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte bilimsel bir dönüşüm geçirerek kilise merkezli dünya tasavvurunu sarsmıştır. Bu değişim, akıl ve deneyin vurgulanmasıyla birlikte dil çalışmalarını da etkilemiştir. Misyonerlik veya farklı kültürleri tanıma/anlama amacıyla diğer toplulukların dilleri ve kültürleri üzerine araştırmalar başlamıştır. Bu makale özelinde değerlendirilecek olursa; Codex Cumanicus'un yazıldığı dönemden başlayarak *öteki*'yi -yani Türkleri- anlamak amacıyla da pek çok sözlük ve gramer çalışması yapılmış ve Türkçeye karşı olan ilgi yüzyıllar boyunca azalmadan artarak devam etmiştir.

Bu çalışmada İngiltere Bodleian Kütüphanesi'nde MS. Laud Or. 202 numarasıyla kayıtlı bulunan sözlük tanıtılarak Türk sözlük tarihi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla madde başları Türkçe olan ilk sözlük olma özelliğini taşımaktadır. Öncelikli olarak Osmanlı dönemi sözlük çalışmalarına kısaca yer verildikten sonra Laud 202'nin tavsifi yapılmıştır. Ardından yazılış amacı ortaya konularak metin ile ilgili önemli noktaların üzerinde durulmuştur. Son olarak sözlükte geçen madde başı Türkçe olan kelimeler Arap harfleri ile birlikte verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ms. Laud Or. 202, sözlükbilim, Osmanlı sözlük geleneği.

GİRİŞ

Sözlükler en genel anlamda sadece belirli sistemler dâhilinde hazırlanmış kelime listeleri ve anlamlardan ziyade milletlerin belleği niteliğindedir. Toplumlara ait gelenek ve göreneklerden kültürel öğelere, folklorik malzemedan alıntı kelimelere ve buna benzer

¹ Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. kurtulmusfatih@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3259-5710>

pek çok ögeyi içlerinde barındırırlar. Tarih boyunca çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler pek çok milletle etkileşime girmiştir. Bu etkileşimin sonucunda birçok eser Türkçeye çevrilmiş, Türkçe ve diğer diller arasında kelime alışverişleri olmuş ve çok sayıda iki veya daha çok dilli sözlük hazırlanmıştır. Kaşgarlı Mahmud ile başlayan Türk sözlük yazma geleneği zaman içerisinde gelişmiş ve yaklaşık 1000 yıllık zaman dilimi içerisinde yüzlerce sözlük hazırlanmıştır.

Avrupa Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte bilimsel anlamda büyük bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Kilise merkezli dünya ve evren tasavvuru kökünden sarsılmıştır. Var olan her şey akıl ve deney yoluyla anlaşılmaya ve keşfedilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen değişimden dil ile ilgilenen alanlar da nasibini almıştır. Gerek misyonerlik amacıyla olsun gerekse de ‘öteki’ni anlama amacıyla olsun diğer toplulukların dillerini ve kültürlerini araştırma işlerine girilmiştir. Henüz 13. yüzyılın sonları gibi bir tarihte -modernitenin şafağında- Raymond Lull adlı Mayorkalı bir filozof-din adamının önerisiyle misyonerlik faaliyetleri için İbranice, Arapça ve başka doğu dillerinin öğretilmesi konsülde kabul edilmiştir (Calvet, 2021, s. 166-167). Daha çok *Institutionum Linguae Turcicae Libri Quatuor* adlı eseriyle bilinen Hieronymus Megiser’in de yaklaşık 40 dili içeren *Thesaurus Polyglottus* sözlüğü bir bakıma değişen dünya görüşünün sonucu olarak ‘öteki’yi anlama çabası olarak da düşünülüp değerlendirilebilir. Burke; Avrupa’da erken modern dönemde (1500-1800) pek çok hükümdar, bakan ve diplomatın birden fazla dil konuşabildiğini belirterek bu dönemde birçok Avrupa ülkesinde yabancı dil öğreniminin yükselişe geçtiğini ve pek çok enstitü açılmasıyla bu dilleri öğrenmenin gitgide daha kolay hâle geldiğini söylemiştir (2016, s. 181).

Türk diline ve bu dilin araştırılmasına duyulan ilgi yüzyıllar öncesinden gelmektedir (Hazai, 2012, s. 15). Dilaçar; Avrupa’da Türkoloji araştırmalarının tarihini öncelikli olarak Antakyalı asker tarihçi Marcellinus tarafından IV. yüzyılda yazılan tarih kitabıyla; dilcilik çalışmalarını da Alman Schiltberger tarafından 1427 yılında yazılan gezi kitabıyla başlatmaktadır (1970, s. 197). Yazılma tarihi üzerinde tam bir ittifak olmasa da yaklaşık olarak 13. yüzyılın sonlarında yazıldığı tahmin edilen (Argunşah ve Güner, 2015, s. 22-24) Codex Cumanicus Avrupa’da dilcilik çalışmalarının başlangıcı bakımından -şimdiki bilgilerimize göre- ilk eserdir. Sonraki dönemde Osmanlı Devleti’nin ortaya çıkıp kısa sürede cihan imparatorluğu hâline gelmesiyle beraber Türkçeye ilgi giderek artmış ve başta Latin dili olmak üzere İtalyan, Fransız, Alman ve İngiliz dillerinde Türkçe ile ilgili pek çok sözlük ve gramer kitabı hazırlanmıştır. 15.-19. yüzyıllar arasını kapsayan dönemde Latin, Grek, Kiril temelli alfabelerle yazılmış metinler literatürde “çeviri yazılı metinler” (transkripsiyon metinleri) olarak adlandırılır (Kartallıoğlu, 2010, s. 88). Hazai; ilk kayıtlarını 15. yüzyıla dayandırdığı ve Batılılar tarafından çeşitli dillerde yazılmış sözlük ve gramerler için Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu ile yapmış olduğu temaslar neticesinde veya Türk diline karşı duyulan ilgi sayesinde meydana geldiğini; dil sahası olarak da İmparatorluğun merkezi olan İstanbul’da veya Balkanlarda yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür (2012, s. 31). Türkçeye karşı gösterilen bu ilgi ve merak sayesinde Türkçe ve Türk kültürü Avrupa’da bilinir hâle gelmiştir.

Ayrıca konu diplomatik olarak ele alındığında Avrupalıların Türkçeye önem verdiği söylenebilir. 16 yüzyılın sonlarında Ottaviano Maggi tarafından hazırlanan diploması ile

ilgili tezde ‘elçilerin Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve Türkçe olmak üzere yedi dil bilmesi gerektiği’ vurgulanmıştır (Burke, 2016, s. 183).

1. OSMANLI DÖNEMİNDE SÖZLÜK ÇALIŞMALARI VE ÇOK DİLLİ SÖZLÜKLER

Kaşgarlı Mahmud ile başlayan Türk sözlük yazma geleneği tarih boyunca Türkçenin yayılma alanlarında pek çok örnekle karşımıza çıkmaktadır. Anadolu sahasında yazılmış sözlükler başlangıç safhasında daha çok manzum biçimde görülmektedir. Nitekim Yavuzarslan; madde başları yabancı dilde olan iki veya üç dilli manzum sözlük yazma geleneğinin 15. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyıla kadar devam ettiğini belirtmektedir (2009, s. 12).

Osmanlı döneminde yazılmış sözlükler daha çok edilgen yapıyla dikkati çeker. Yani sözlüklerde madde başları Arapça veya Farsçadır. Boz; dünyadaki tüm ulusların kendi sözlük tarihlerinde geçirdikleri etken ve edilgen sözlükler devri olduğunu, aynı zamanda dillerin gelişim süreçlerinin de göstergesi olabileceğini açıkladıktan sonra etken sözlükleri, ulusal dillerden klasik dillere; edilgen sözlükleri de klasik dillerden (Latince, Eski Yunanca, Arapça, Çince vd.) ulusal dillere yapılan çeviri sözlükler olarak tanımlamıştır (2013, s. 79). Ayrıca Boz’un bu çalışmasında Osmanlı Türkçesi döneminde yapılmış etken ve edilgen sözlüklerin listesi de yer almaktadır (2013, s. 79- 86). Tietze de Osmanlı döneminde edilgen sözlük geleneğinin daha baskın olduğunu ve Türkçe madde başı sözlük yazma geleneğinin ancak 18. yüzyılın ilk yarısında Mehmed Es’ad Efendi’nin *Lehçetü’l-Lugât*’ı ile görülmeye başladığını belirtmektedir (Tietze, 2019, s. 3). Ancak İlker tarafından bulunan ve yayınlanan ‘*Elfaz-ı Türkî-Farsî*’ isimli çalışmada; sözlüğün yazılış tarihi bakımından hicrî 1075 (1664 m.) yılında yazıldığı ve Anadolu’da Türkçeden Farsçaya yazılmış ilk sözlük olduğu bilgisini vermektedir (1998, s. 13).

Çakmak, Osmanlı sözlükçülüğü ile ilgili makalelerinde Türkçe madde başları bakımından etken sözlükler içerisinde *Mir’atü’l-Müşkil* (1724’ten önce) ve *Cevâhirü’l-Elsine’yi* (1768) de Türkçe madde başı sözlüklerinin öncülerinden kabul etmektedir (2019b, 2019a).

Şimdiki bilgilerimize göre Osmanlı sözlük geleneği içerisinde Türkçe kelimelerin madde başı yapıldığı sözlükler göz önüne alındığında kronolojik olarak şöyle bir sıralama ile karşılaşılmaktadır:

1. İbrahim Miskin, *Elfâz-ı Türkî-Farsî* (1664),
2. Osmanzâde Ahmed Tâ’ib, *Mir’atü’l-Müşkil* (1724’ten önce),
3. Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü’l-Lugât* (1725-1732),
4. İbrahim Vedîd, *Cevâhirü’l-Elsine* (1768).

Öz (2016) tarafından hazırlanan “Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler” isimli çalışmada tarihî Türk dili ve lehçelerine ait 191 adet sözlükten bahsedilmiştir .

Uğur (2019) tarafından hazırlanan “Türkçenin Tarihî Sözlükleri” isimli yüksek lisans tezinde *Divanu Lugâti’t Türk’ten* başlayıp Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar

yazılmış 233 adet sözlük tanıtılmıştır. Tanıtılan sözlüklere Batılılar tarafından meydana getirilmiş sözlükler dahil edilmemiştir.²

Erciyas (2011) Tanzimat döneminde hazırlanmış batı dillerine ait sözlükler ile ilgili çalışmasında 31 adet Fransızca-Türkçe sözlük olduğunu tespit etmiştir. Bu sözlüklerden bazıları iki dilli olup bazılarında Türkçe ve Fransızca dışında Latince, Arapça ve İtalyancanın da olduğu üç, dört ve daha fazla dilli sözlükler de görülmektedir.

Pamukciyan Ermeni Harfli Türkçe Sözlükler isimli çalışmasında; 14 adet Ermenice-Türkçe, 7 adet Türkçe-Ermenice ve Türkçe ile birlikte muhtelif dillerdeki 23 adet sözlüğün listesini verir ve toplamda 44 adet sözlüğü açıklamıştır (2002, s. 133-138). Vermiş olduğu listede Ms. Laud Or. 202'den de çok kısaca bahsetmiştir: *Türkçe-Fransızca-Ermenice: 16 yüzyıl sonlarından olan bu sözlük, Oxford'daki Bodleian Library'de bulunmaktadır (Land³. or. no. 202) (2002, s. 137). Ancak Pamukciyan'ın bu makalesi Ermeni Harfli Türkçe Yazma Sözlükler ismini taşısa da sözlüklerin tamamı Ermeni harfleriyle değildir. Adı geçen sözlükler Ermenice-Türkçe ya da Türkçe-Ermenicedir.*

2. MS. LAUD OR. 202'NİN TAVSİFİ

Eserin dijital görüntüsü kütüphane ile ilgili yapılan görüşmelerden sonra temin edilmiştir. Nüsha fiziksel olarak görülmemiş olup burada verilen bilgiler Baronian ve Conybeare (1918) tarafından hazırlanan “Catalogue of the Armenian Manuscripts in the Bodleian Library”den derlenmiştir. Nüsha 17 x 12 cm boyutlarında olup yarı meşin ciltlidir. Bazı istisnalar olmakla birlikte 13 satırdır. 80 varaktır. Metin siyah mürekkeplidir. Nesih hatla yazılmıştır. Adı geçen katalogda beş bölümden meydana geldiği belirtilmiş olsa da üç bölüm olduğu söylenebilir.

Birinci bölüm 2a-63b sayfaları arasındadır. Türkçe- Fransızca- Ermenice kelime listesi (2a-58b) ve Müslüman ve Gayrimüslim arasında geçen bir diyalog (58b-63b) vardır. Bizim tek parça olarak değerlendirdiğimiz bu kısım katalogda iki ayrı bölüm olarak düşünülmüştür.

İkinci bölüm 64a-65b sayfaları arasında yer alır. 64a'da Ermenice bir metin ve sonrasında (64b-65b) Ermeni harfleri, Latinize edilmiş telaffuzu, telaffuzun Ermeni harfleriyle yazımı ve fonetik karşılıkları Latinize edilmiş şekliyle yer almaktadır.

Üçüncü bölüm 66a-81b sayfaları arasındadır. Bu kısım Sultan I. Ahmet tarafından 1604 yılında Fransa kralı IV. Henry'e yazılmış olan “Ahd-nâme-i Hümâyün” başlıklı mektup ile tamamlanmaktadır.

Yazma eserde müellif/müstensih ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müellif çok yüksek ihtimalle yabancı birisi olmalıdır. Çünkü sözlüğün madde başı düzeni Arap harflerine göre değil Latin harflerine göre sıralanmıştır. Yani Arap harf sırası olan “elif,

² Tarih boyunca yazılan Türkçe sözlükler için Caferoğlu ve Tanerineç (1966), Gökçe (1998) Yavuzarslan (2009) ve Akalın (2017)'in çalışmalarına bakılabilir.

³ Kütüphane kayıtlarında Laud olarak geçen bu kelime ‘Land’ şekliyle hatalı yazılmıştır.

be, te, se” ... değil, “elif, be, ke (c), de, e” ...) şeklindedir. Eğer müellif Türk olsaydı bu şekilde tasarrufa gitmez ve muhtemelen Türkler tarafından meydana getirilen eserlerde görüldüğü gibi Arap harf düzenine göre yazmış olurdu.

Mecmuanın yazılış tarihi de tam olarak bilinmemektedir. 2a varağında temellük kaydı olarak ‘Liber Guilielmi Laud Archiepi: Cantuar et Cancellarii Uniuersitatis Oxoñ 1634’ (Guilielmi Laud, Canterbury Başpiskoposu ve Oxon Üniversitesi Rektörü, 1634) ifadesi yer alır. Bu tarih, eserin Başpiskopos Laud tarafından oluşturulan kütüphaneye giriş tarihidir. Doğal olarak eser 1634 yılından önceki bir tarihte yazılmıştır. Eserin 3. bölümünde Sultan I. Ahmed’in 1604 yılında Fransa kralı IV. Henry’ye göndermiş olduğu mektup yer almaktadır. Bu bilgiden hareketle 1604 yılından sonraki bir tarihte yazılmış olmalıdır.

Eserin yazım tarihi tam olarak bilinmese de tahmini olarak 1604-1634 yılları arasında bir tarihte yazılmış olmalıdır. Bu tarih Laud Or. 202’yi ister yabancı bir kimse isterse Türk yazmış olsun Türk sözlükçülük tarihinde madde başları Türkçe olan ilk sözlük konumuna getirmektedir.

3. SÖZLÜĞÜN YAZILIŞ AMACI

Stefanos Yerasimos tarafından Thévenot Seyahatnamesi’ne yazılan önsözde “bir gün doğu seyahatnamelerinin eksiksiz bir kaynakçası çıkarıldığında, 15. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar yaklaşık 600 eser bulunacak ve bunların 200’den fazlasının 17. yüzyıla ait olduğu saptanacaktır” (Thévenot, 2014, s. 11) tespiti ile başlamaktadır. Batılı seyyah ve gezginlerin yazmış olduğu 600 civarında seyahatname Batı dünyasının Doğu dünyasına karşı merakını yansıtmaktadır. Konu sadece seyahatname kültürü üzerinden düşünülecek bile olsa Avrupa’nın Doğu toplumuna ve medeniyetine ilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

İstanbul’un fethinden sonra Avrupa’nın gözünde Osmanlı algısı değişmeye başlamıştır. Goffman bu durumu; Osmanlı ile Avrupa’nın kaynaşmasının başlangıcı olarak görür ve ittifaklar, ticaret ve insan dolaşımı Avrupa ve Osmanlı uygarlıkları arasındaki ilişkiyi gitgide daha kurumsal hâle getirmiştir (2014, s. 32) açıklamasıyla Batılı devletler ile Osmanlı Devleti ilişkilerinin temeli hakkında fikir verir. Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleri içerisinde resmi olarak ilk ticari, siyasi ve askerî ittifak ilişkileri kurduğu devlet Fransa olmuştur (Şişman, 1999, s. 509). Kapitülasyonlar ile gelişen süreç her iki toplumun birbirini karşılıklı etkilemesiyle uzun yıllar devam edegelmiştir. Bu kaynaşma sonucu her ne kadar Osmanlı Devleti Batı’yı tanıma noktasında çok geç aksiyon almış olsa da Avrupalılar Osmanlı’yı anlamak için elçiler göndermiş ve birçok Türkçe gramer ve sözlük hazırlanmıştır. Bu noktada ister ticari ister diplomatik isterse de dinî amaçlar olsun uluslararası ilişkilerin doğasına özgü bir sorun ortaya çıkmaktadır: *ötekiyle* (bu örnekte Osmanlı Devleti ve Batı dünyası) nasıl anlaşılacağı meselesi (Calvet, 2021, s. 171-172). Ötekini tanıma veya karşılıklı anlaşılabilirlik meselesinde tercümanlar önemli araçlar olarak görülmektedir. Bu amaçla Venedik Cumhuriyeti 1551’de Senato kararıyla pek çok genç Venedikliyi İstanbul’a dil eğitimi ve tercüman yetiştirme amacıyla göndermiş ve Fransızlar tarafından da Venedik okulu taklit edilerek 1669 yılında “dil oğlanları okulu” kurulmuştur (Hitzel, 1995, s. 19).

İki veya daha çok dili içeren sözlükler çeşitli amaçlarla hazırlanmış olabilirler. Ancak özde bu sözlüklerin pek çoğu, bilinmeyen bir toplumu ya da kültürü anlamak, onlarla iletişim kurmak, ticari faaliyetleri geliştirmek, herhangi bir dini veya ideolojiyi yaymak amacıyla yazılmıştır. Kısaca *ben-öteki* diyalektiği içerisinde *öteki*'ni çeşitli boyutlarıyla anlama amacı taşımaktadır. Osmanlı Türkçesi döneminde ilk batılı sözlükler gezginlerin (diplomatlar, tüccarlar, misyonerler) sözlü iletişimine yönelikti (Tietze, 2019, s. 3). Terminolojik olmayan çok dilli sözlükler de bazı kısıtlı amaçlara hizmet eder. Genellikle, ya bir grup dilde genel bir yönlendirme (seyahat rehberleri ve diğer pratik kullanımlar gibi) amaçlanır ya da diğer yandan, bu tür çok dilli sözlükler kültürler arası karşılaştırmalar gibi tamamen bilimsel amaçlar için kullanılır (Zgusta, 1971, s. 298). Osmanlı döneminde üç dilli sözlüklere daha çok Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde rastlanır ve bu sözlüklerin dinî veya edebî yönü baskındır. Ancak genel literatürde bu tür sözlüklerin genellikle misyonerler tarafından, kendi dilleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan ve bilinmeyen bir dilde din değiştirecek kişilerle iletişim kurmalarına yardımcı olmak amacıyla hazırlandığı; zorunlu olarak basit ve pratik olduğu düşünülmektedir (Landau, 1984, s. 10).

Ms. Laud Or. 202 yazılış amacı tam olarak bilinmese de yukarıdaki açıklamalardan hareketle üç ihtimal göz önünde tutulabilir: *Dinî sözlük*, *ticari sözlük* veya *el sözlüğü*. Metnin içerdiği söz varlığı dikkate alınacak olursa dinî sözcükler oldukça az sayıdadır. Ancak metinden sonra gelen kısmında Müslüman ve Hristiyan (İsayî) arasında geçen - bir nevi - iki dini kıyaslayıcı bir diyalog yer almaktadır. Diyalog tam anlamıyla bir misyonerlik faaliyeti olarak değerlendirilemese de Osmanlı ülkesine seyahat eden gezginin karşılaşabileceği -zor, ters- durumu özetler niteliktedir.⁴ Diğer taraftan ticari amaç ile hazırlanma ihtimali de zayıf görünmektedir. Tahminimce Osmanlı ülkesine seyahat eden bir gezgin ya da Türkçeye merak salmış hevesli bir kimse tarafından kaleme alınmış olma ihtimali yüksek görünmektedir.

4. NOTLAR

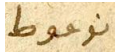
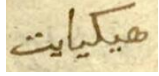

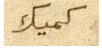
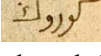
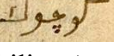

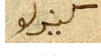

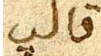
1. Sözlükte 1471 madde başı sözcük bulunmaktadır. Sözlüğün düzeni; madde başları Türkçe olmak üzere Fransızca, Ermenice sırasıyla verilmiştir.
2. Metnin imlası oldukça bozuktur ve bu durum pek çok imla problemini beraberinde getirmektedir. Metin kaynaklı problemlerin büyük kısmının -bence- iki ana sebebi vardır. Öncelikli olarak sözlük hazırlanırken verilerin 'duyma' yolu ile toplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında sözlük yazarının eğitim seviyesinin düşük olma ihtimali de hatalı⁵ yazımların sebebi olabilir. Duyma yoluyla toplanan veriler ve müellifin asli yazımları bilemeyişiinden dolayı, dönemin ölçünlü diyebileceğimiz yazı dilinden farklı imlaya sahip fazla sayıda yazımlar görülmektedir. Diğer taraftan bu durum tarihî metinlerdeki çeşitli ağız özelliklerinin tespiti için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Laud 202 tarihsel ağız bilimi araştırmaları için önemli bir veri kaynağı durumuna gelmektedir.

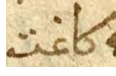

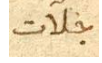
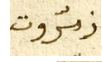

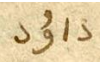

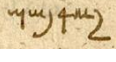
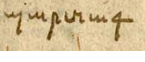
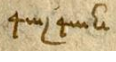

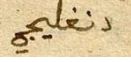
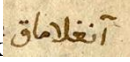

⁴ Bu durum Müslüman Türk'ün gayrîmüslime karşı tavrını göstermektedir.

⁵ Her ne kadar müstensih kaynaklı hatalı yazımlar olsa da bir kısım hatalı yazımlar tarihî ağız araştırmaları için veri sunabilir.

3. Sözlüğün madde başı düzeni Arap alfabesine göre değil Latinceye dolayısıyla Latin harflerine göredir. Yani geleneksel Osmanlıca sözlüklerde görülen /... ث، ت، ب، پ، ا / harf sırası takip edilmemiştir. Bunun yerine Latin harf sırası takip edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu durum gösterilmiştir:

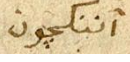
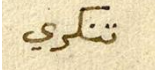
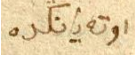

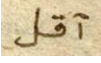
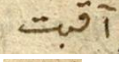

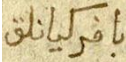
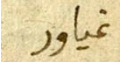
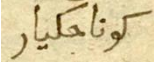
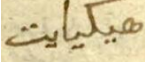
Latince	a	b	c	d	e	f	g	h	ı	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	x	y	z
Telaffuz	a	be	ke	de	e	ef	ge	ha	ı	ka	el	em	en	o	pe	qu	er	es	te	u	ik	i	ze
Laud	ا، آ	ب	ق	د	ا	غ، ف	ح، خ، ه، غ، ك	اي	ك، ق	ل	م	ن	او	پ		ر	س	ش	ط، ت	چ	و		ز
Ses değeri	a	b	k	d	e	f	g, g	h	i	k	l	m	n	o, ö	p		r	s	ş	t	ç	o	z
									i											ö			
									y											ü			

4. Türkçenin asli yapısında olmayan Arapça ve Farsçadan alıntılanan /ح، خ، ه/ fonemleri Laud 202’de fonem özelliğini taşımamaktadır ve Türkçenin yapısına uyarak /h/ sesini karşılar duruma gelmiştir. Örneğin: harāç (خراج) > haraç (15a), kehya (كهيا) > kehaya (15b), noḥud (نخود) > noḥuṭ (16a), hikāyet (هيكليات) > hikāyet (30b).
5. Sözlüğün düzenlenişi /a/, /e/ ayrımını bir noktaya kadar göstermektedir. /أ/ işaretleyicisi /a/ sesini; /إ/ işaretleyicisi /e/ sesini göstermektedir. Örnekler: ana (5b), altı (4b) alma (4b) ayu (22b); eyü (22b) ebe (21b), emir (23a).
6. Tarihî metinlerde /k/ ve /ğ/ seslerinin ayrımı yapılabilirken /k/ ve /g/ seslerinin ayrımı /ك/ işaretleyicisinin her iki sesi göstermesinden dolayı tam olarak yapılamamaktadır. Laud 202 Latincenin harf sırasına göre hazırlanmış olduğu için /g, ğ/ ve /k, k/ sesleri farklı sırada yer almaktadır. /غ، ك/ ile başlayan sırada görülen seslerin /g/ sesi ile telaffuz edildiğini söylemek teorik olarak mümkündür. Örneğin kemik (26b), körük (29a), küççük (29a) kelimeleri gemik, görük ve güççük biçiminde telaffuz edilmiş olabilir. Aynı şekilde /ك، ق/ sırasında görülen gözlük (41a) ve gizlü (41a) kelimeleri de bir ağız özelliği olarak közlük ve kizlü biçiminde telaffuz edilme ihtimali vardır.
7. Tarihî metinlerde /ب/ bazen /b/ bazen de /p/ sesinin işaretleyicisi olabilir. /پ/ işaretleyicisi her zaman kullanılmayabilir. Bu durum kelimenin o dönemki telaffuzunu tam olarak tespit etmeyi güçleştirmektedir. Laud 202’de *ḥalep* (4b), cünüp (15b), ğayıp (24b), ḫalıp (39a) gibi kelimelerde görülen

- /p/ işaretleyicisi bu kelimelerin o dönemde dahi /p/ sesiyle telaffuz edildiğini göstermektedir.
8. Sonraki dönemlerde olduğu düşünülen ve özellikle alıntı kelimelerde görülen d>t tonsuzlaşması Laud 202’de görülmektedir. Örneğin: kâğıd > kağıt (11b), derd > dert (18b), cellad (جلاد) > celat (26b), zümürrüd (زمرد) > zümürrüt (53b). Ancak /d/ sesinin tonsuzlaşmayarak korunduğu örnekler de vardır: murad (44a), meded (43a), davud (17b)
9. Metinde 2. teklik iyelik ekinde görülen /نك/ (n) sesi /ن/ (n)’ye; 2. çokluk iyelik eki /نكز/ (-nız)’dan /نز/ (-nız) biçimine dönmüştür. Bu durum iyelik eki 2. teklik ve 2. çokluk kişilerde /n/ sesinin damaksılığını kaybettiğini göstermektedir. Örnekler baban (8a), babanuz (8a).
- 10.İçerisinde damak n’si bulunan bazı kelimelerde de /n/ > /n/ değişimi görülür: yeni > yeni (27a), baņa > bana (9a).
- 11.
12. Sözlük madde başları yukarıdaki sırada görüldüğü gibiyse de sebebi belli olmayan bir şekilde bazen düzensizlikler mevcuttur. Örneğin 38a’da içinde madde başından sonra göbek kelimesi sonrasında ise yük kelimesi gelmektedir. Bir başka örnek ise 4b’de allah için madde başından sonra mısır, bağdad, halep kelimeleri görülür. Pek çok yerde bu gibi düzensizlikler görülür.
- 13.Sözlükte isimler ve fiiller yer alır. Bazı fiillerin çekimleri de verilmiştir. Örneğin 26a’da gelmek fiili madde başı olarak verildikten sonra geldi, geldim, geldiniz, geldiler, geldik, gelici, geliciler, gelen, gelirler, geliyorlar, gelir, geliyor, gelmez, gelemes şekilleri ile karşılaşılr. Ancak tüm fiillerde bu çekim görülmemektedir.
- 14.Az sayıda örnekte isim çekimi de görülmektedir. Örneğin 8a’da baba kelimesinin çekimleri şunlardır: baba, babam, baban, babası, babamız, babanız, babadan, babada. 13a ve 13b’de ise bu zamirinin çekimi görülür: bundayım, bundan, bunlar, bunda, bunlar, bunların, bunları, buna, bunun, bunu, bunca, buraya, burada.
- 15.Ermenice kısımda pek çok Türkçe sözcük vardır.⁶ Örneğin baykuş (8b), bardak (9b), kalkan (14b) kelimelerinde görüldüğü gibi. Buna benzer pek çok verinti sözcük bulunmaktadır.
- 16.Bazı kalın sıradan kelimelerde bulunan /n/ sesi için /ng/ işareti kullanılmıştır: dinlayıcı (5b), anlamak (6a), çaņ (54b). Aksi örnekleri

⁶ Sözlüğün Ermenice kısmındaki Türkçe verinti kelimeler ile ilgili ayrı bir çalışmamız devam etmektedir.

- de mevcuttur: anıñçün (6a), tañrı (54a), öte yañda (47b).
17. Arapçadan Türkçeye geçmiş /ع/ ile başlayan bazı sözcükler /ا/ ile yazılmıştır. Bu durum bazı kelimelerin o dönemki telaffuzunda /ع/ sesinin /ا/ sesine dönüştüğünü göstermektedir. Örnekler: °acem (عجم) > acem (3b), °aql (عقل) > aql (3b), °ākıbet (عاقبت) > aķıbet (3b) vb. Ancak /ع/ sesinin korunduğı örnekler de bulunmaktadır (krş. °avrat (2a), °azım (7b)).
18. İnce sıradan /a/ sesi (ا) ile gösterilmiştir. Örneğın: bazırgânlık (10a), gâvur (27a), günahkâr (28b), hikâyet (30b).
19. Metindeki ‘üstün (fetha)’ hareketi uzunluk belirtmez. Kullanıldığı durumlarda daha çok /a/ sesini göstermektedir.
20. Şehir, bölge ve deniz isimleri mevcuttur: aķ deñüz (2a), acem memleketi (3b), acem vilayeti (3b), mısır (4b), bağıdad (4b), halep (4b), anadolı (5b), karahisar (14b), kara deñüz (15a), kubbetü’s-şac̄ra (16a), kudus-i mübarek (16a), kürdistan⁷ (16b), diyarбекr (19a), dubrovndik (19b), edirne (22a), frengistan (23a), nemse (45a), rodos (49a), şam (50b), istanbul (53a), tuna (56b).
21. Şu milletlerin isimleri geçmektedir: arnaut (6b), gürci (16b), çiftit (15b), rum (49a), türk (56b).
22. Metinde geçen meslek isimleri şunlardır. Bu söz varlığı dönemin sosyal yapısını göstermesi bakımında değerlidir: açşı (2a), açşı başı (2a), arabacı (5a), arabacı başı (5a), ırğat (6a), at oğlamı (7a), avcı başı (7b), baltaçı (9a), balıkcı (9a), bardaķcı (9b), bazarıcı (10a), bazırgânlık (10a), bıçkıcı (11b), biçici (12a), boyacı (12b), imrahör başı (12b), kalaycı (14b), kapıcı başı (14b), çeşnigerbaşı (15a), haraccı (15a), haznedar (15a), defter emini (17b), defterdar (17b), değırmancı (18a), demirci (18a), deveci başı (18b), derğuman (20b), dülgör (21a), ebe (21b), hekim (22b), ekmekçi (22b), elçi (22b), halıcı (29b), yaycılar (32a), yazıcı (33b), kasab (39b), katırcı (40a), kuyumcu (42a), leşker (42b), müderris (43b), müfti (43b), mücellid (43b), mutpak emini (44a), nakkaş (44b), nalband (44b), oynayıcı (46a), hoşabaz (46a), oraķcı (47a), peremeci (48a), şekerci (50b), espahi (53a), taşcı (54b), çoban (56a), terzi (55a).
23. Meyve, sebze ve bitki isimleri: ayva (3b), alma (4b), alma ağacı (4b), anason (6a), erik (6a), armut (6a), armu(t) ağacı (6b), arpa (6b), asma yaprağı (7a), hurma (7b), bayam (8b), bakla (8b), soğan (9b), darı (13a), nohut (16a), erik (24b), erik ağacı (24b), fustuk (24b), funduk (24b), ceviz (27a), hardal (30a), haşhaş (30a), havuç (30a), ısırgan otı (32b), yaprak (32b), yemiş (34b), yumurta (36a), incir (36b), yulaf

⁷ Bu metindeki bağlamı içerisinde Kürdistan bölge ismi olarak Gürcistan bölgesini kapsamaktadır.

- (38a), *kaşak* (38b), *kirez* (41a), *lahana* (42b), *nohut* (45a), *afyon* (45b), *pambuk* (47b), *piper* (48a), *pirinc* (48a), *bırasa* (48b), *şafraan* (49b), *sarımsak* (50a), *şeftali* (50b), *zeytin* (51b), *darçın* (54b), *üzüm* (58a), *turb* (55b).
24. Hayvan isimleri: *ağac kaşan* (2b), *ağac kurdu* (2b), *alabalık* (4a), *arı* (6a), *arşlan* // *arşlan* (7a), *at* (7a), *baykuş* (8b), *balıkçıl* (8b), *balık* (9a), *beygir* (10b), *bülbül* (10b), *kaplan* (14b), *serçe* (15b), *öküz* (16a), *koşun* (16a), *kurt* (16b), *deve* (18b), *dilki* (19a), *doğan* (20a), *domuz* (20b), *ay* (22b), *karğa* (25a), *geyik* (25b), *geyik dişisi* (25b), *ılan balığı* (27b), *ılan* (27b), *kuyruklu şadı* (29a), *güvercin* (29a), *horoz* (31a), *yaban domuzu* (31b), *yaban tavuğı* (31b), *kertenkele* (33a), *inek* (36a), *katır* (40a), *keklik* (40a), *gergedan* (40a), *keçi* (40b), *kedi* (40b), *köpek* (41a), *kırlangıç* (41a), *koç* (42a), *kurbağa* (42a), *kuzu* (42a), *kuş* (42a), *leylek* (42b), *(m)aymun* (43a), *pilic* (48a), *pire* (48a), *şağsağan* (49b), *şadı* (50b), *şahin* (50b), *çekirge* (51b), *sinek* (52b), *sıçan* (52b), *taşı* (54b), *tavuk* (55a), *turna* (56b), *ördek* (58a), *örümcek* (58a).
25. Metinde geçen bazı hastalık isimleri: *aksırmağ* (4a), *dumağı* (21a), *öksürmek* (46a), *öksürük* (46b), *şancı* (50a), *sıtma* (52b).
26. Değerli taş ve madenler şunlardır: *ayak taşı* (3b), *elmağ* (4b), *altun* (5a), *yağut* (27b), *incü* (36b), *mercan* (43a), *sedef* (51b).
27. Dini terminoloji içermektedir: *allah* (4a), *allah ve(r)sin* (4a), *allah şaklasın* (4a), *allah istemesin* (4a), *allah allah* (4a), *vallah* (9a), *barik* (9a), *barikallah* (9a), *gâvur* (27a), *günağ* (28b), *günağgâr* (28b), *haram* (30a), *iman* (36a), *incil* (36a), *isa* (37b), *keşiş* (40a), *kızılbaş* (40b), *meyrem ana* (43a), *meçit* (43b), *mübarek* (43b), *mübareklik* (43b), *mürtad* (44a), *muşa kitabı* (44a), *muşa peygamber* (44a), *mucuze* (44a), *namaz* (44b), *namaz kılmak* (44b), *oruç* (47b), *oruç dutmak* (47b), *puğ* (48b), *ramazan* (48b), *resul* (48b), *rim papa* (49a), *rim* (49a), *ruh* (49a), *ruh-ullah* (49a), *sünnet* (53b), *taşrı* (54a), *torlak* (55b), *şadağa* (55b).
28. Vücudun bazı bölümleri ve organ adları şunlardır: *ağız* (3a), *ayak* (3a), *ayak parmağı* (3a), *am* (5b), *bağır* (8b), *bağırsak* (8b), *baş* (9b), *baş diş* (9b), *baş parmak* (10a), *boğaz* (11a), *boyun* (11a), *böbrek* (13a), *burun* (13b), *burun delikleri* (13b), *karaciger* (15a), *karın* (15a), *kol* (16a), *daharet barmağı* (17a), *damar* (17a), *deri* (17b) *diş* (19a), *diş eti* (19b) *dudak* (21b), *endam* (23a), *gemik* (26b), *göt* (27b), *göz* (27b), *göz kapagi* (27b), *yürek* (28a), *göbek* (38a), *yüz* (38b), *kasık* (39b), *kulağ* (41b), *kol* (41b), *meme* (43a), *parmak* (47b), *şakğal* (49b), *saç* (50b), *taban* (54a) *talak* (54a), *taşak* (54b), *ten* (55a), *çene* (56a), *büzük* (56b).
29. Akrabalık isimleri şunlardır: *amuca* (5b), *ana* (5b), *baba* (7b), *babam karındaşı* (8a), *babane* (8a), *büyük ana* (12a), *kaşnana* (14a), *kaşnata* (14a), *dede* (17b), *hışm* (31a), *yakın hışm* (32a), *kız karındaşı* (41b), *öge baba* (57a), *öge oğul* (57a), *öge kız* (57b), *öge ana* (57b).
30. *orospu* (46a) ve *kahpe* (38b) gibi argo kelimeler de mevcuttur.
31. Gezegen ve yıldız adları: *ay* (7b), *ay yarısı* (7b), *bütün ay* (14a), *güneş* (28b), *yıldız* (35b). *ay dutuldu* (3b).
32. Günler: *bağar günü* (9b), *bağar ertesi* (9b), *çarşamba* (21a), *cum'a günü* (21a), *cum'a ertesi* (21a).
33. Yiyecek ve içecek: *bal* (8b), *şerbet* (18b), *yogurt* (36b), *ayran* (37a), *şarab* (50b), *şeker* (50b), *sirke* (52b), *şerbet* (55b), *çam şakızı* (55b).

5. METİN

2a. abes (أبس), °avrat (عورت), ak denüz (دنكوز آق), açıcı (آشجی), açıcı başı (باشی آشجی), akça (آقچه), ak saray (سرائي اق), ak şehir (شهر اق), ad (آد), adlı (آدلی), ada (آدا), adem (آدم), ademler (آدملر)

2b. ademden (آدمدن), aydın (آیدن), aydınlık (آیدنلک), aferim (آفرم), ak (آق), ağartmak (آغرتماق), ağac kıran (آقچان آغاج), ağac kırdı (آقردی آغاج), ağac (آغاج), acib (آجب), acı (آجی), acıkamak (آجقماق), acıgırum (آجغرم)

3a. ağlamak (آغلاماق), ağlarım (آغلام), akşam (آقشام), akşak (آقشاق), akça (آقچا), akçalı (آقچالی), akçasuz (آقچاسز), ağız (آغز), ağız (آغزی), ayak (آیاق), ayak parmağı (پارماغی آیاق), ayak başamağı (باصاماغی آیاق), ayak altında (آیتده آیاق)

3b. ayak taşı (طاشی آیاق), ay dutıldı (دوتلدی آی), acem memleketi (مملکتی آجم), acem vilayeti (ویلایتی آجم), ayna (آینا), ayva (آیوا), ağa (آغا), akşam yimegi (بیمکی آقشام), akar şu (آقار اقر), akıbet (آقبت), akıl (آقل), akıllı (آقلی), akılyane (آقلیانه آقل)

4a. ahir (آخیر), akıllık (آقلاق), aksırmak (آقسرماق), ak ciğer (آق جیغر آق), allah (الله), alabalık (آلابالک), a^ela (آعلا), allahımız (موز الله), allah ve(r)sin (وسن الله), allah şaklasın (صاقلاسین الله), allah istemesin (ایستمسین الله), allahdan (دن الله), allah allah (الله الله)

4b. allah için (ایچون الله), mısır (میسر), bağıdad (باغداد), halep (حالب), aldamak (آلداماق), aldanırım (آلدانرم), alan⁸ (alıcı, müşteri) (آلان), eli (آلی), en-?⁹ (آنل), alma (آلما), alma ağacı (آلماجی آلما), elmağ (آلماض), altı (آلتی)

5a. altmış (آلتمیş), altı yüz (یوز آلتی), altuncı (آلتنجی), altun (آلتون), altunlu (آلتونلی), alt (آلت), haram etmek (اتمک حارام), arabça (آرابچه), arabacı (آراباجی), arabacı başı (باشی آراباجی), araba (آرابا), arka (آرقا), ardına (آردینه)

5b. ardında (آردینه), arkañ (آرقانک), am (آم), amuca (آموجه), ana (آنا), anadolı (آنادولی), anam (آنام), anakdar (آناقدار), andan şonra (آندن), ansızın (آنسزین), ağlayış (آغلایış), revan (آروان), dıñlayıcı (دنغلیجی)

6a. anlamak (آنغلاماق), anmak (آنغماق), anason (آناسون), inici (آنجی), anıñçün (آننکچون), andan ötüri (آتوری آندن), aramak (آراماق), ırğat (آرغات), erik (آرک), arı (آری), araç içi (آیجی آراج), armağan (آرماغان), armut (آرموت)

6b. armu(t) ağacı (آرماجی آرمو), a(r)navut (آناووت), arnavutlar (آرناووتلر), arpa (آرپا), arzuhal (آرзу), arşun (آرشن), artuq (آرتق), az (آض), azarlamak (آضارلاماق), aşığa (آشاغا), alçak (آلچاق), altında (آلتده), aşikâr (آشیکار)

7a. aşırı (آشری), az kaldı (آز قالدی), arslan diş (آرسلان آرسلان), arslan (آرسلان), aslan (آسلان), asma yaprağı (یاپراغی آسما), asmak (آسماق), ata (آتا), at (آت), at qolanı (آت قولانی آت), atlı (آتلی), at yelesi (آت یلسی آت), at oğlanı (آت اوغلانی آت)

⁸ alıcı, müşteri.

⁹ in- fiilinden türetilmiş bir kelime.

7b. attı (آتی), at meydanı (میدانی آت), atma (آتما), atışmak (آتشمق), açık (آچق), aydınlık (آیدنلق), ay (آی), ay yarısı (آی یارسی), avcı başı (باشی آوجی), hurma (هورما), °avrat (عورت), °azīm (عظیم), baba (بابا),

8a. babam (بابام), baban (بابان), babası (باباسی), babamuz (بابامز), babanız (بابانز), babadan (بابادن), babada (باباده), babam karındaşı (بابام قرنداشی بابام), babanesine bile (بله بابانسینه), baħçuvan (باخچوان), baħça (باخچا), baħşīş (باخشیش), bağışlamak (باغشلامق),

8b. bağır (باغر), bağırsak (باغرساق), bağlamak (باغلامق), bağlamacı¹⁰ (باغلاماج), bağ (باغ), bayam (بايام), baykuş (بايقوش), bağı (باقی), bağmak (باقماق), bağıla (باقلا), beklemek (بكلمك), bekiş (باكيش), balıķçıl (بالقچیل), bal (بال),

9a. balçık (بالچق), balıķ bazarı (بازاري بالق), balı (بالی), baltaçı (بالطاجی), vallah (والله), balıķçı (بالقچى), balıķ (بالق), balıķ şaklayacak (صاقلاياچاق بالق), baldır (بالدر), baqlamak (بانغلامق), bana (بانا), barik (بارك), barikallah (الله بارك),

9b. bardak (بارداق), bardakçı (بارداقچى), barışmak (باریشماق), barışalum (بارشالم), bazar (بازار), soğan (سوغان), başlarum (باشلرم), basmak (باسماق), baş (باش), baş diş (دیش باش), bazar günü (بازاركونى), bazar ertesi (بازار باضار), bazar (بازار),

10a. bazarda (بازارده), başlamak (باشلامق), orta (اورتا), bazarcı (بازارجى), bazirgānlık (بازيرگانلىق), başum içün (باشم ایچون باشم), baş parmak (پارماق باش), başka (باشقا), başkaya (باشقاي), berk (برك), bağde¹¹ (بغده), bağ-zade¹² (بغضاده), bağlanmış (باغلنمش),

10b. beygir (بيگير), beş kat (قات بش), beş yüz (يوز بش), beş (بش), beşinci (بشنجى), beşik (بشك), baž (باض), peşkir (پشكير), bilmek (بيلمك), bildirmek (بلدرمك), bilgi (بيلكى), bülbül (بول), biñ (بيك),

11a. biñinci (بينجى), bir kaç (قاچ بير), bir kaç kerre (كزه قاچ بير), bir vaķitçe (بير واقچه بير), bir kaç žEman (ضمار قاچ بير), bir žeman (ضمان بير), birlik (بيرلك), bir kerr(e) (كز بير), bir kat (قات بير), bir yerde (برده بير), bir (بير), birazdan (بيرزدن), bir pare (پاره بير),

11b. bir parça (پارچه بير), bir kimse (كيمسه بير), bir deste kâğıt (كاغت دسته بير), biz (بيز), bize de (ده بيزه), bize (بيزه), bizi (بىزى), bizüm (بىزم), bizümkiler (بىزمكىلر), biçmek (budamak) (بيچمك), biçmek (biçmek) (بيچمك), biçkici (بيچكىجى), biçaçak (بيچاق),

12a. bıçak (بيچق), bitli (بيتلى), bit (بيت), biçici (بيچىجى), büyük ana (آنا بويوك), büyük (بويوك), büyürek (بويورك), buğday (بوغداي), boğaz (بوغاز), boğazi (بوغازى), boğmak (بوغماق), boğulmuş (بوغولمش), boyun (بويون),

12b. boynuz (بوينوز), böyle (بويله), böyledir (بويلدر), boyacı (بوياجى), boğ (بوق), bulut (بولوط), bulutlı (بولوطلى), borç (بورج), borclu (بورچلو), bostan (بوستان), bırakmak (براقماق), imraħor başı (باشى ايمراھور), bu (بو),

¹⁰ Şarap yapmak için asma yetiştiren kimse.

¹¹ bey.

¹² beyzade.

13a. böbrek (بوبرك), darı (دأري), budak (بوداق), buyurmak (بويرماق), bugün (بوگون), bu yana (يانا بو), bulanık su (صو بولانق), bildirgin (بلدرجين), bulmak (بولماق), bulunmuş (بولونمش), bundayım (بوندايم), bundan (بوندان), bunlar (بونلر),

13b. bunda (بونده), bunlar (بونلار), bunların (بونلارن), bunları (بونلري), buna (بونا), bunun (بونون), bunu (بونى), bunca (بونجه), buraya (بورايا), burada (بورادا), burun (بورون), burun delikleri (دليكلري بورن), burmak (بورماق),

14a. buzlamak (بوزلاماق), buzlanmış (بوزلانمش), buz (بوز), buzağ (بوزاق), bütün ay (بوتون آي), kaba (قابا), kada (قادا), kadun (قادون), kadı (قادى), kaymak (قيماق), kaynana (قيناانا), kaynata (قيناتا), kalem tiraş (قلم تراش),

14b. kağan (قالقان), kağın (قالچين), kaşaycı (قالچى), kaşmak (قالماق), kaşdırmak (قالدرماق), kaşık (قالچق), kavun (قاؤن), kapamak (قاپاماق), kapıcı başı (باشى قاپچى), kapı (قاپى), kaplan (قاپلان), kaplısa¹³ (قابليسا), karahisar (هيسار قاره),

15a. kervan şaray (كروانصاري), karaciger (جيكير قارا), kar yağar (ياغار قار), kar (قار), kara denüz (دنكوز قارا), harac (حاراج), haracci (حاراجى), karın (قارن), karı (قارى), çeşnigerbaşı (باشى چشنيگر), kaç (قاچ), haznedar (خازنادار), hazine (خازينه),

15b. kazan (قازان), katırğa (قاترغا), kavuk (قاؤق), şabır (صابر), çifut (چيفوت), çifutlar (چيفوتلر), kehaya (كحاي), serçe (سرچه), hırıldamak (خرلداماق), kurban (قوربان), cünüp (جونوپ), kul (قول), çiçek (چيچك),

16a. öküz (اوکوز), koca (قوجا), koyun (قوين), koyun kürki (کوركى قوين), koltuk (قولطوق), kol (قول), kolan (قولان), konuk (قونوق), kopça (قوپچا), korunmak (قورنماق), nohut (نوحوط), kubbetü's-şara (صاعرا قوتتي), kudus-i mübarek (موبارك قودوسى),

16b. kovlamak (قوللاماق), kulle (kule) (قولا), kum (قوم), kürdistan (کورديستان), kurtarmak (قورتارماق), gürci (گورجى), kurt (قورت), kuru üzüm (اوزم قورو), kuşak (قوشاق), da'vet eylemek (ايلمك دعوت), dağ (داغ), dağ burnı (بورنى داغ), dağa (داغا),

17a. daharet barmağı (بارماغى داهرت), daima (دايما), dal (دال), dul avrat (عورت دول), dam (دام), damar (دامار), kan almak (الماق قان), damla (داملا), damlar (داملار), danışık (دانشييق), danışıklar (دانشيرلر), dar (دار), darlık (دارلق),

17b. deri (درى), tasa (تاسا), daş (دأش), datmak (داتماق), davud (داؤد), dedi (ددى), dede (دده), defter (دفتر), defter emini (امينى دفتر), defterdar (دفتر دار), düşürmek (دوشورمك), değnek (دغنگ), değirmen (دغرمين),

18a. değirmenci (دغرمنجى), değirmek (دغورمك), döğüşmek (دوغوشمك), değil (دغيل), doğrutmak (دوغروتماق), değulum (دغولم), dağa (دحا), deli (دلى), delilik (دللىق), demirci (دمرجى), demir (دمير), demirli (دميرلى), dan yeri (يرى دان),

18b. andan ötri (اترو اندن), depe (دپه), depretmek (دپرتمك), disi (ديسى), dere (دره), dert (درت), derin (درن), dernek (درنگ), deve (دوه), deveci başı (باشى دوچى), dürmek (دورمك), şerbet (شربت), dibi (ديبى),

¹³ sürahi.

19a. divit (ديويت), diyarбекр (دييار بىكر), diş (ديش), dişler (ديشلىر), ihtikāt (ايهتقات), ihtikātla (ايهتقاتله), dikmek¹⁴ (ديكمك), dikmek¹⁵ (ديكمك), dilemek (ديلمك), dil (ديل), dilsiz (ديلسز), dilki (ديلكى), din (دين),

19b. dip kaya (قايا ديب), direk (ديرك), dirilmek (ديرلمك), dişi (ديشى), dışarda (دشاردا), diş eti (آتى ديش), ditremek (ديترمك), divane (ديوانه), divar (ديوار), divan (ديوان), dubrovndik (دوبرونديك), doğru (دوغرى), doğurmak (دوغورماق),

20a. doğruluk (دوغرولك), doğan (دوغان), doğuran (دوغوران), doğmak (دوغماق), doksan (دوقسان), doğuzuncı (دوقوزنجى), doğuz (دوقوز), doğuz yüz (يوز دوقوز), doymak (دويماق), dolay (دولاي), dolay almak (الماق دولاي), dolı yağmak (يغماق دولى), dolı (دولى),

20b. domuz (دوموز), domuz pastırması (پاسترماسى دوموز), dört (دورت), dördüncü (دورتنجى), dört kat (قات دورت), dört yüz (يوز دورت), dost (دوست), dostlık (دوستلۇق), dostyane (پانه دوست), dost ile (الله دوست), deva etmek (اتمك دوا), ova (وا), derguman (درغومان),

21a. çarşamba (چارشامبا), cum'a günü (كونى جمعا), cum'a ertesi (ارتسى جمعا), dudı (دودى), durmak (دورماق), düğün (دوگون), doymak (دويماق), döğmek (دوغمك), dülger (دولغر), dul adam (ادم دول), dumağı (دوماغى), duman (دومان), dümen (دومن),

21b. dönme (دونمك), dün (دون), dünya (دونيا), dönder (دوندر), dün değul (دون دغول), düşman (دوشمان), düşmanlık (دوشمانلۇق), döşek (دوشك), tuzlu (توزلو), düş (دوش), düş görmek (دوشكورمك), dudak (دوداق), ebe (ابه),

22a. ebedi (أبدى), edirne (أدرنه), kebin (كبين), efendi (أفندى), evde (أوده), evlenmek (اوتى أعر), ağır (أغر), eğir (أغر), eğirmek (أغرمك), eğri (أغرى), egir otı (اوتى أعر), eğlemek (أعلمك), eğer (أغر),

22b. ayu (أيو), eyü (أيو), eylemek (ايلمك), etmek (اتمك), egmek (أكمك), ekin (أكين), ekmek (fiil) (أكمك), hekim (هكىم), ekmeççi (أكمچى), gazi (غازى), elsiz (ألسيز), eldiven (ألدون), elçi (ألچى),

23a. elli (أللى), elif (أللف), amma (أما), emzi(r)mek (أمزمك), emir (أمير), emir (أمير), emlâk (أملك), emeğ (أمغ), emek çekerüm (أمك چكرم), eñci (أنغجى), endam (أندام), endaze (أندازه), epsem olmak (اولماق آپسم),

23b. er (أر), er gibi (أركيبى), erlik (أرلك), erkek (أركك), ergin (أرغن), erik (أريك), erik ağacı (أعاجى أريك), eski (أسكى), eşek (أشك), ekşi (أكشى), fakir (فاكىر), fakirlik (فاكىرلۇق), fayde (فيده),

24a. fayde etmek (اتمك فيده), faydadır (فيددر), farç (فارق), fasa (فاسا), fransa çuhası (فرنسا چوحاسى), fener (فرن), ferişteh (فريشته), ferağat etmek (اتمك فرغات), firca (فرجه), fevri (فورى), fikir (فيكر), fustuk (فستوق), frengistan (فرنكىستان),

24b. funduk (فوندق), furun (فورن), gayip (غايپ), gayip (غايپ), gayb etmek (اتمك غايپ), gayrı kerre (كز غايرى), gayrı yerde (يرده غايرى), gayrı vakt (واقت غايرى), gayrı yerden (يردن غايرى), gayret (غايرت), gayretli (غايرتلى), gayet yeg (بغ غايت), gayet kem (كم غايت),

¹⁴ Dikiş dikmek.

¹⁵ Bitki vb. dikmek.

25a. gayrı dürli (دورلى غايرى), gayrısı (غابرسى), galib (غاليب), çamur (چامور), çanavar (چانوار), çanak (چاناق), canib (جانيب), qarğa (قارغا), karanfil (قارنفيل), galiz (غاليز), cazuluk eylemek (ايلىمك جاضولق), cazu (جاضو), cazu avratı (عورتى جاضو),

25b. haşlamak (حاشلاماق), ceb (جب), cübbe (جبه), cebli (جبلى), cebiye (جبييه), gece (غجه), cehendem (جهندم), geyik (كيك), geyik dişisi (ديشنى كيك), yaykamaq (يايقاماق), giysi (كيبسى), giymek (كيمك), gele (كلا),

26a. gelmek (كلمك), geldi (كلدي), geldin (كلدن), geldim (كلمدم), geldiniz (كلدنيز), geldiler (كلديلر), geldik (كلدك), gelici (كليجى), geliciler (كليچلر), gelen (كلن), gelirler (كلرلر), geliyorlar (كليورلر), gelir (كلر),

26b. geliyor (كليور), gelmez (كلمز), gelemz (كلمز), celat (جلات), gemi (كمى), gemik (كميك), cendere (جندره), yeni (ينى), yeni şehir (شهر ينى), gene (كنه), cennet (جنت), gömlek (كوملك), cerrah (جراح),

27a. gerçek (كرچك), gerek (كرك), getirmek (كترمك), getir bunı (بونى كتر), getirdi (كتردى), geç (كچ), ceviz (جويز), giderum (غيدرم), gâvur manguru (مانغورى كياور), can (جان), gâvur (غياور), gâvurlar (غياورلر), gıcımek¹⁶ (غيجيمك),

27b. ilan balığı (بالغى ايلان), ilan (ايلان), ıldırım urdı (اوردي الدر), göz açık (آچق كوز), gör (كور), gök (كوك), gökden (كوكدن), köpük (كوپوك), gün (كون), göt (كوت), göz (كوز), göz kapagi (قياكى كوز), yaqut (ياقوت),

28a. gül (كول), gölge (كولكه), girmek (غيرمك), girdi (غيردي), girdiler (غيرديلر), gizlemek¹⁷ (غيزلكم), gizleyen (غيزلين), yürek (يورك), cıva (جيوأ), güzel hava (كوزل هوا), gün (كون), günler (كونلر), güzel (كوزل),

28b. gündüz (كوندز), gönlek (كونلك), günah (كوناج), günahgâr (كوناحكار), gül (كول), gülmek (كولمك), güneş (كونش), güneş aydınlığı (ايدنلغى كونش), güveği (كوغى), görmüş (كورميش), götürmek (كوتورمك), civana murğ (مرغ جوانا), cüce (جوجه),

29a. kuyruklu şadı (شادي فويرقلى), cümle (جمله), güvercin (كورجين), göndermiş (كوندرمش), göndermek (كندرمك), görük (كوروك), güççük (كوچوك), hafta (حافتا), hayli (حيلى), hayvan (حيوان), hayıf (خايف), hayın (خاين), hıyanet (حيانت),

29b. hak (حاق), haklık (حقلق), hakikat (حاققيات), halayık (حالايق), halı (حالى), halıcı (حامامدن), halka (حالق), halk (حالق), hammam (حامام), hammal (حامال), hammamdan (حامامدن), han (حان), handan (حانندن),

30a. handa (حاندا), hanğı tarafda (تارفده حانغى), haram (حارام), arz etmek (اتمك عرض), harami (حارامى), haramzalılık (حارمزالق), hardal (حاردال), hasta (حستا), hastalık (حستالق), haşhaş (حاشحاش), haçan (حچان), hatun (حاتون), havuç (حاووج),

30b. hikâyet (هيكيايت), helak etmek (اتمك هلاك), hemşehri (همشهرى), heman (همان), her gün (كون هر), her nesneye kadar (قادر نسنيه هر), her vakt (وقت هر), her zaman (ضامان هر), her

¹⁶ kaşımak

¹⁷ girilmek imlası ile yazılmıştır.

yerden (يردن هر), her taraftan (تارافدن هر), her hândaysa (حاندایسه هر), her kim (کیم حر), iğne (ایغنه),

31a. hilal (هیلال), hâmlâ (حامله), hisar (هیسار), hısm (خسم), hizbe (حزبه), hizmet etmek (اتمک خزمت), hizmet (خزمت), hizmetkâr (خزمتکار), hocalar (خوجالار), horoz tepmek (حوروز), horata etmek (اتمک حوراتا), horoz (حوروز), hoş geçmek (کچمک خوش), (یاغاره یغمور),

31b. hoş (خوش), hoşaf (خوشاف), hüküm (حوکوم), hünkâr (حنکار), hürmet (هورمت), ya hoş (ادمی یابان), yaban domuzu (دوموزی یابان), yaban tavuğı (طاوغی یابان), yaban adamı (ادمی یابان), yahını (یاحنی), yağ (یاغ), yağmur (یغمور), yağmur yağar (یاغار یغمور),

32a. yağlamak (یاغلاماق), yağub (یاغوب), yay (یای), yay kırmak (قورماق یای), yaycılar (یایحیلر), yayak (یاپاق), yaykanırım (یایقانırım), yakın hısm (خسم یاکین), yağa (یاقا), yalvarmak (یالوارماق), yalancı (یالانجی), yalan (یالان), yalım (یالم),

32b. yoldaş (یولداش), yanar (یانار), yanında (یاننده), yanmak (یانماق), yan (یان), yapı (یایی), yapmak (یاپماق), ısırgan otı (اوتی اثرغان), yaprak (یاپراق), yapça yapça (یاپچه یاپچه), yardımcı (یاردمچی), yardım etmek (اتمک یاردم), yardım (یاردم), yarın (یارن),

33a. yarından (یارندن), yarındası (یارنداسی), yarmak (یارماق), yarılmış (یارلمش), yaramaz (یر), yaramazlık (یارامازلق), yaradılış (یارادلیش), yarın degül (دکول یارن), yer (yer) (یر), yer (mekân) (یر), yerine (یرینه), gerçek (غرچک), kertenkele (کرتنکله),

33b. yeşil (ییشل), yeşil baş (باش ییشل), yeter (یتر), yetişmek (یتشمک), yaralı (یارالی), yara (بورن یاستی), yağ (یاش), yağ (yaş) (یاش), yaz (یاض), yastuk (یاستوق), yassı burun (یاسسی بورن), yazıcı (یاذجی), yazmak (یاذماق),

34a. yazı (یازی), yazılan (یاذلان), yatmak (یاتماق), yatmağa gıtmek (غیتمک یاتاغا), yaraşmak (یاراشمق), yave¹⁸ (یاوه), ibrahim (ابراهیم), ibrik (ابریک), ihsan (اهسان), ilkinci (ایلکندی), ihtiyar etmek (اتمک ایهتیار), eydüm (ایدوم), ıldırım (یلدرم),

34b. yedi (یدی), yedi kat (قات یدی), yedinci (یدنجی), yetmiş (یتمش), yeğ (یغ), yelken (یلکن), yelli (وارمق کری), yel (یل), yemek¹⁹ (یمک), yemek (یمک), yemiş (یمش), geri varmak (ایکنجی), yenilmiş (ینلمش),

35a. yeşmek (ینکمک), yer (یر), yerine (یرینه), gerçek (غرچک), yeter bu (بو یتر), yeter (یتر), yetişmek (یتشمک), yassı (یاسسی), uşan eylemek (ایلمک اوشان), iğrenmek (اغرتمک), iğne (ایغنه), iğ (ایغ), igirmi (ایکرمی),

35b. eğirmek (اغرتمک), yıldızlar (یلدزلر), yıldız (یلدز), iki yüz (یوز یکی), iki (ایکی), iki kat (قات یکی), iki kerre (کره یکی), ikisin bile (بیلله اکیسن), öksüz (اوکسوز), ikinci (ایکنجی), ikrar (اقرار), yıl (ییل), eylenmiş (ایلنمش),

36a. ilik (ایلیک), imdi (ایمدی), iman (ایمان), ıblık (ایبلق), yumurta (یومورتا), inanırım (اینانırım), inayet (اینایت), insaf (اینساف), incil (اینجیل), ince yağar (یاغار اینجه), inek (اینک), ince (اینجه), inan (اینان),

¹⁸ saçma söz.

¹⁹ ye-

36b. incü (ابنجو), incir (ابنج), yogurt (يوكورت), yok (يوق), yukarda (يوقردأ), yukarıya (يوقرييه), yukardan (يوقردن), yolcu (يولچى), yoldaş (يولداش), görmek (كورمك), yorgan (يورغان), iplik (ايپلك), ip (ايپ),

37a. yırak olsun (اولسون يراق), yırak (يراق), ayran (ايرن), yırlamak (يرلاماق), ayırmağ (ايشيديجى), yırtmak (يرتماق), yırtılmış (يرتمش), iz (ايز), işitmek (ايشتمك), işidiçi (ايشيديجى), işitmiş (ايشتمش), işte (ايشته), işmek (ايشمك),

37b. işsüz (ايشسوز), işlemek (اشلمك), espab (اسباب), iz etmek (اتمك ايز), isa (آ ايسي), ise (ايسه), iskemli (ايسكملى), istemek (ايشتمك), istemem (ايشتمم), için (ايچون), içmek (ايچمك), ıssıcağ (اىسجاج), içerisi (ايچريسي),

38a. içre (ايچره), içerde (ايچرده), içinde (ايچنده), göbek (كوبك), yük (يوك), yüklemek (كولمك), yıkmak (يقماق), yıkılmış (يقلمش), yüksük (يوكسوك), yulaf (يولاف), gülmek (كولمك), yumak (يومان), yumruk (يومانوك),

38b. yürek (يورك), yürümeğ (يورومك), yüzük (يوزوك), yüz (يوز), yüz (يوز), yüz yastığı (يوز ياستيغى), yusuf (يوسوف), yutmağ (يوتومق), kabak (قاباق), kabil (قابيل), kağpe (قحبه), kağpoglı (قحبوغلى), kadah (قاداح),

39a. kadı (قدي), kudr(et) (قدر), kudr(et)lik (قدرلق), kaftan (فتان), kınamağ (فيناماق), kağmak (قافماق), kağamak (قافماق), kağınmış (قافتمش), kaldıрмаğ (قلدرماق), kalan (قالان), kalıp (قالپ), kanat (قانات), kan (قان),

39b. karşına (قرشنه), karanlık (قرانلق), karaman (قارامان), karınca (قرنجه), karındaş (قرنداش), kavramak (قوراماق), kazanmağ (قزانماق), kasık (قسق), kasab (قساب), kaşımak (قاشماق), katı kem (كم قتى), katı çok (چوق قتى), katlanmağ (قتلانماق),

40a. kağmak (قچماق), kağırmağ (قچرماق), kadife (قديفه), katır (قتر), katırcı (قترجي), keklik (ككلك), kepek (كپك), gergedan (كركدان), keskin (كسكين), kese (كسه), kes (كس), keşiş (كشيش), keser (كسر),

40b. keçi (كچى), kedi (كدي), kızıl (كزل), kızılbaş (باش كزل), kilit (كيليت), kime (كيمه), kim (قل), ekābür (أكابور), kâğit (كاغت), kılıç (قلج), kılıççı (قلجى), kil ermeni (ارمنى كيل), kıl (قل),

41a. kitab (كتاب), kör (كور), köpek (كوپك), kürk (كورك), kök (كوك), kireç (كيرج), kirez (كيزل), kırlandıç (قرلانغج), yay kirişi (ياي كيريشى ياي), kısa (قسا), közlük (كوزلق), kizlü (كيزلو), kez (كز),

41b. kız (قز), kız oğlan (اوغلان قز), kız karındaş (قرنداش قز), kürsi (كورسي), komak (قولاق), kovmağ (قومق), koyıraq (قويرق), koyı (قويى), kovlamağ (قولاماق), kulak (قولاق), kolay (قولاي), kol (قول), konuklu (قونوقلو),

42a. komadı (قومادي), kor²⁰ (قور), kor (قور), korku (قورقو), koç (قوچ), kutlı (قوتلى), kuyumcı (قويومجى), köpük (كوپوك), kurbağa (قورباغا), kurmağ (قورماق), kuzi (قوزي), kuş (قوش), kısac (قساج),

²⁰ Koyar.

42b. kıtlık (قتل), kuvvetli (قوتلي), lahana (لاحانا), layık (لايق), lala (لالا), leylek (ليلك), lekeli (لكلى), leng'er (لنغر), leşker (لشكر), limanlık (ليمانلىق), liman (ليمان), luğat (لوغات), lutuf (لوتف),

43a. mahrum (ماحروم), maymun (ميمون), maḥmuz (ماحموز), mehteb²¹ (مهتب), meded (مدد), mağaza (ماغازا), inkâr etmek (اتمك اينكار), mektub (مكتوب), meme (ه مم), mercan (مرجان), miraz (ميراز), meyrem ana (انا ميررم), merdumzade (ضاده مردوم),

43b. meçit (مچيت), mesel (مسئل), meşin (مشين), mest (مست), meç (مچ), mübarek (موبارك), mübareklik (موباركلك), müderris (مؤدريس), müfti (موقتي), mücellid (موجليد), muḥalif (موحالف), müşköl (موشكول), mülayim (مولاييم),

44a. mülayim yazı kâğıdı (كاكدي يازي مولاييم), mum (موم), murad (موراد), murdar (موردار), mürtad (مرتاد), mürekkeb (مورگب), muşa kitabı (موشا موصا), muşa peygamber (موشا پيغامبر موصا), musurman (موسورمان), mutpağ emini (أميني موتپاق), mutpağ (موتپاق), mucuze (موجوزه), nadan (نادان),

44b. nakkaş (ناقاش), nalband (نالباند), namaz (ناماز), namaz kılmak (قلمق ناماز), nasiḥat (ناسيحات), ne (نه), neden böyle (بويله نندن), neden ötürü (اوتورو نندن), ne sebebden (سببندن نه), nedir bu (بو ندر), nefes (نفس), ne ... yarar (يارار ... نه), nereye (نريه),

45a. nerden (نردن), nekes (نكس), nice (نيجه), merdiven (مردون), nemse memleketi (نمسه نمسه), nemse (نمسه), nisbet (نيسبت), nişan (نيشان), nişanlanmış (لانمش نيشان), niçün (نيچون), noḥut (نوخوت), noḫda (نوقدا), nola (نولا),

45b. okumak (اوقوماق), okka (اوقا), ok (اوق), oda (اودا), odun (اودون), odunlu (اودونلى), afyon (أفيون), oğlan (اوغلان), oğul (اوغول), oğlancuk (اوغلانجوق), oğlancukluk (اوغلانجوقلق), uğraş (اوغراش), uğraşmak (اوغراشمق),

46a. uğrı (اوغري), uğurlayın (اوغولايين), uğurlamak (اوغورلاماق), öyle zamanı (زamani اويله), öyle düştü (دوشتی اويله), öyledür (اوئلدر), oymak (اويماق), oynamak (اويناماق), oynayıcı (اوينايچي), ok atmak (اتمق اوق), hoşabaz (حوقاباز), ökçe (أكچه), öksürmek (اوكسورمك),

46b. öksürük (اوكسوروك), ulağ (اولاق), olan (اولان), olacak (اولاجاق), ol kendi (كندی اول), ol kadar (قادر اول), ol yerden (يردن اول), olmuşdum (اولمشدم), olmak (اولمق), olmamış (اولماميش), olmuş (اولمش), olmamak (اولماماق), olurum (اولورم),

47a. ummak (اوماق), on (اون), on altı (التي اون), on yedi (يدي اون), onda (اوندا), ondan (اوندان), öpüşelüm (اوپوشلم), orağ (اوراق), orağcı (اوراقچي), orağ biçmek (بچمك اوراق), orman (اورمان), orospı (اوروسپي), ortada (ورتادا),

47b. oruç (اوروچ), oruç dutmak (دوتمق اوروچ), öte yaḫda (يانكده اوته), öte yaḫa (ياقا اوته), öte yaḫaya gıderum (غيدرم ياقيا اوته), ot (اوت), oturmağ (اوتورماق), pambuğ (پامبوق), papuç (پاپوچ), para (پارا), parmak (پارماق), paşmak (پاشماق),

48a. peksimed (پكسمد), peltek (پلتك), pelit (پليت), berk (برك), pergel (پرگل), piruze (پيرزه), pereme (پيرمه), peremeci (پيرمجي), piper (پيپر), pilav (پيلاو), pilic (پيليج), pire (پيره), pirinc (پيرنج),

²¹ okul.

48b. birasa (برآصا), puṭ (بوط), rahat (راحات), rahat etmek (اتمك راحت), rayet (رايت), reyiz (ريز), ramazan (رامازان), şofra (صوفرا), razı (رازي), reng (رنك), raziyane (رازيانه), resul (رسول), red eylemek (ايلمك رد),

49a. riyazet (رييازت), rim papa (پاپا ريم), rim (ريم), rodos (رودوس), ruḥ (روح), ruḥ-ullah (الله روح), rum (روم), ruzname (نامه روز), şabah (صباح), şabit (صابيت), şabit eylemek (صابيت ايلمك), şaḥtiyan (صاڤتيان), şac ayak (اياق صاج),

49b. şafran (صافران), şağlık (صاغلاق), şağalmak (صاغلاق صاغ), şağsağan (صاغساغان), şakḳal (صاكال), şa'at (صاعت), şahib (صاحب), sayyağı (صايباغي), şaka (صاكا), şalam vermek (صالام وورمك), şalkum (صالقوم), şaman (صامان), şana (صانا),

50a. şancı (سنجی), sanmadan (سنمادان), sancaḳ (سنجاق), sanmak (سنماق), sanmış (سنميش), sanduḳ (سندوق), sarı (ساري), saray (یراي), sarhoş (سرخوش), sarımsak (سارمسق), saḳ (صاض), satın almak (المق ساتن), sat (يات),

50b. tac (طاج), saç (ساج), şadı (شادي), şagirt (شغيرت), şahin (شاهين), şıra (شیرآ), şem'adan (شمعادان), şam (شام), şarab (شاراب), şeftali (شفتلي), şehri (شهرلي), şekerçi (شكرجي), şeker (شكر),

51a. şimşek (شمشك), iskender (اسكندر), şenlik (شنلك), şen olmak (شن اولمق شن), şeri (شري), şişe (شیشه), şimdi (شيمدي), şimden gerü (غر و شيمدن), şimdiden (شيمدين), şişmiş (شيشميش), şiş (شيش), şöyledür (شويلدر), şübhe (شوبه),

51b. şübhelemek (شبهلمك), gökden (كوكدن), sedef (سدف), sefer (سفر), sefer etmek (سفر اتمك), zehr (ضهر), zeytun (ضيتون), zeyt yağı (ياغی ضيت), seylan (سيلان), seyrek (سيرك), çekirge (چكرغه), zemberek (زمبرك), semiz (سميز),

52a. sen (سن), seni (سني), senün (سنون), sevmek (سومك), sevmek (سولمك), sevmesün (زيياده), sevmemek (سوممك), sevilmesem (سولمس), sevilmemek (سولممك), ziyade (زيياده), sıkmaḳ (سقماق), zindan (زندان), zencir (زنجير),

52b. zina (زينا), sinek (سينك), sinebend (سينبند), sirke (سيركه), sıcaḳ (سجاق), sizin babanız (بابانز سيزن), sizin (سيزن), sizinkiler (سيزنكيلر), size (سيزه), siz (سيز), sıkmaḳ (سچماق), sıtma (سچان),

53a. işkence (اسكنجه), softa (سوقتا), sofrā (سوفرا), söyleşmek (سيلشمك), söylemek (سيلمك), sımak (سيماق), solak (سولاق), soluklanmak (سولوقلانمق), suret (سورت), söz (سوز), sovuḳ (سوق), espahi (اسپاهي), istanbul (استانبول),

53b. istanbullı (استانبولی), şu yolu (يولی صو), söyündürmek (سويوندرمك), şulṭan (صولطان), süleyman (سوليمان), zümürrüt (زمروت), sünnet (سونت), süpürmek (سوپرمك), sürmek (سورمك), sofrā etmek (سوفرا اتمك), şuşamaḳ (صوصاماق), suç (صوج), sitara (ستارا),

54a. suçı yok (يوق سوچی), şu (صو), tabanca (طبانجا), tabi olmak (اولمق طابى), taban (طبان), tedbir (تدبير), tahta (طختا), taht (طحت), taya (طيا), taalışman (طاليشمان), talak (طلاق), tamam (تمام), tañrı (تنكري),

54b. tañrıdan (تنكريدن), tapmak (تپماق), tarla (طرلا), darçın (دارچين), tava (طوا), tarak (طراق), tartmak (طرتماق), taşak (طشاق), taşalı (طسالي), tuzlu şu (صو طوزلى), taşçı (طاشجی), taş (طاش), tazı (طازي),

55a. tavuğ (طاوق), tavuz (طاوض), çekik (چكك), tefter (تفتتر), tekrar (تكرار), tekerlek (تكرلك), temiz olmuş (اولمش تميز), ten (تن), tersşane (ترسحانه), terezi (ترزى), terzi (ترزى), terlemek (ترلمك), testi (تستى),

55b. toprak (توپراق), topraklı (توپراقلى), torlak (تورلاق), tıraşlanmak (تراشلانماق), turb (تورب), şerbet (شربت), çakşır (چاقشیر), şadaka (صاداكا), çıkarmak (چكرماق), çalışmak (چالشماق), çam şakızı (صقزى چام), çan (چانغ), can-ı gönjlden (كوكولدن جانى),

56a. çarşaf (چارشاف), çadır (چدر), ²² (چيه), çene (جنه), çekmek (چكك), çengel (چنغل), çeşme (چشمه), çimşir (چيمشیر), çizme (چيزمه), çoban (چوبان), çuha (چوحا), çukur (چوقور), çulha (چولحا),

56b. çömlek (چوملك), köpri (كپرى), çürük (چروك), tüfek (توفك), doğurmak (دوغورماق), tolğa (طولغا), torba (طوربا), tuna (طونا), tınmamak (تینماماق), turna (تورنا), türk (تورك), türkçe (ترکجه), büzük (بوزوك),

57a. tuzak (توزاق), tuzluk (توزلق), tutmak (توتماق), tutkallamak (توتقالماق), tutkal (توتقال), tu(n)c (توج), verdi (وردى), vermek (ورمك), ufanmış (أوفانمش), ufatmak (أفتماق), ufalmek (أفلمك), öge baba (بابا أغه), öge oğul (اوغل أغه),

57b. öge kız (كز أغه), öge ana (آنا أغه), uyanmak (اويانماق), ögünürüm (أغونرم), ögünmek (اغونمك), öğrenmek (اوغرنمك), öğredilmiş (اوغردلمش), öñlerinde (اونكلرنده), uymaz (اويماز), uymak (اويمق), uyumak (ايوماق), öldürmek (اولدرمك), ulefe (ألفه),

58a. ölmek (اولمك), ölçi (اولچى), ölçmek (اولچمك), ölüm (اولوم), unutmak (اونتمق), öpmek (اوپمك), ördek (اوردك), örke (اوركه), örümcek (اورمك), varmak (وارماق), üzüm (اوزوم), uzun (اوزون), ipek (ايپك),

58b. zaman (زمان)

Diyalog

58b. şelām size qardaşlar; hoş geldin efendi; nerden gālırsın; frāngıstandan gālırım; nirelisin sen; unğurlıyım

59a. otur ol iskemli üstine; ne işün vardır bu yirde; rāncpārlik ātmāgā geldüm; na*sıl rāncpārlığın vardır; bir biñ

59b. dānāg piriñ getürdüm; nerde; andan bir pek eyü adamın evine; isayî misin?; isayî(y)im allah şükür; allah sorsun

60a. neye inanursun sen; inanurum bir allah her nesneye kādīr gögi ve yeri yaradana; dahi neye inanursun; ve bir

60b. evliyā ana selīm ve resullānmış rīmıy kiliseye; bizüm inanmamuz pek eyüdür niçün dinimüze dönmezsın; allah sorsun efendi

²² Kelime (چيه) tam olarak okunamamaktadır. Ancak Fransızcasından hareketle vadi anlamına gelen bir kelime olduğu anlaşılmaktadır.

61a. bana doğrısın diyor da göreyim ne dersin bir ölmüş ada(m) yol üstünde yatur ve bir büyük kimse dağı bir pencere(e)de oturmuş bana bakarsın

61b. ikisinin arasında geçerüm hanğısını selamlayım ölmüş mi yoğsa ol bana bakmanı mı? niçün

62a. selam vereyim ölü adama ol-birisini selamlarum pek eyüdüür ben-dağı bu fikri dutarum nice sizün muğammed türbesinde gömülmüşdür ve

62b. bizim isa can-ilen ve ten-ilen gökdedür ya niçün ben isayı koyub sizin muğammede inanayım hatta kâfir gör naşıl

63a. söz söyler yazıkdur bir sanculayın ađ şağallı adamı aşam yoğsa şimdi seni ölüm alırdı efendi kerem ile çekiş

63b. me ben bilmezdim ki sen böyle sözden alınırsın yoğsa ben söylemezdim imdi seni korum kalın sağlıkla

SONUÇ

Sözlükler içerdikleri madde başları ve anlamları ile diller arası anlamsal karşılıkların ötesinde her toplum için eşsiz birer kültürel bellek niteliğindedir. Herhangi bir dile ait sözlüklere bütüncül açıdan yaklaşıldığında dilin tarihsel gelişimi takip edilebilmektedir. Ayrıca anlam değişimlerini ve dönüşümlerini de göstermesi yönüyle oldukça önemlidir. Ms. Laud Or. 202 de Türk sözlük tarihi içerisinde -bugünkü bilgilerimize göre- Türkçenin madde başı olarak verildiği ilk sözlük olarak değerlendirilebilir.

Sözlük düzen itibarıyla Türkçe madde başı kelimelere karşılık olarak Fransızca ve Ermeniceleri verilerek üç sütun halinde hazırlanmıştır. Kelimelerin tanımları yoktur. Bu yönüyle sözlüğün hazırlanış amacı tam olarak bilinmemekle beraber Osmanlı ülkesine seyahat eden bir gezgin veya Türkçeye meraklı bir kimse tarafından hazırlanma ihtimali yüksek görünmektedir. 1471 madde başı kelime vardır. Müellif veya müstensihî belli olmayan bu sözlüğün tahmini yazım tarihi 1604 ile 1634 yılları arasında olmalıdır.

Sözlükte fonetik olarak bazı özellikler dikkat çeker. Öncelikli olarak Türkçe sözcükler Arap harfleriyle yazılmıştır ancak madde başı düzeni Latin alfabesine göredir. Latin harf temelli sıralama olduğu için Arap harflerinin sakladığı [k/g, k/ğ] gibi sesleri ayırt edebilme imkanı verir. Arapçadan alıntı sesler (ص، س، ط، ت، ع؛ ه، خ، ح) anlam ayırt edici özelliğini kaybetmiştir.

Az sayıda örnekte isim ve fiil çekimi görülür.

Sözlük şehir, millet, meslek, meyve, sebze ve bitki, hayvan, hastalık, değerli taş ve maden, akrabalık, organ, gün, yiyecek ve içecek adları; dinî terminoloji ve vücudun bölümleri ile ilgili çeşitli söz varlığına sahiptir.

Notlar kısmında verilen örneklerde belirtildiği üzere metinde pek çok imla sorunu vardır. Ancak metinde görülen tutarsızlıklar ve yanlış yazımlar bir ağız özelliği olarak kabul edilirse tarihsel ağız araştırmaları için eşsiz birer veri kaynağı durumundadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş., H. (2017). *Geçmişten günümüze Türk sözlükçülüğü*. Ankara: Elginkan Vakfı.
- Argunşah, M., ve Güner, G. (2015). *Codex cumanicus*. İstanbul: Kesit.
- Baronian, S. ve Conybeare, F. C. (1918). *Catalogue of the Armenian manuscripts in the Bodleian Library*. Oxford: Clerandon.
- Boz, E. (2013). Edilgen ve etken sözlükler bağlamında Türk dilinin gelişim sürecine bir bakış. *Geçmişten Geleceğe Türkçe*. İstanbul.
- Burke, P. (2016). *Yeniçağ Avrupası'nda diller ve topluluklar*. (Çakın, Ç., Çev.). İstanbul: İslık.
- Caferoğlu, A. ve Tanerineç, Ö. (1966). Yeniçağ Türk dili lugatleri. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 14, 9-52.
- Calvet, L. J. (2021). *Akdeniz dillerimizin denizi*. İstanbul: Monografi.
- Çakmak, S. (2019a). Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğünün keşfedilmemiş bir örneği: Osmanzâde Ahmed Tâib'in Mir'atü'l-Müşkil adlı bilinmeyen eseri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(3), 1337-1354.
- Çakmak, S. (2019b). Madde başları Türkçe olan ilk Osmanlı Türkçesi sözlüklerinden biri: Cevâhirü'l-elsine. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 62, 373-390.
- Dilaçar, A. (1970). 1612'de Avrupa'da yayımlanan ilk Türkçe gramerinin özellikleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 18, 197-210.
- Erciyas, O. (2011). Osmanlı'da batı dillerine ait sözlükler. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 70-78.
- Goffman, D. (2014). *Osmanlı dünyası ve Avrupa*. İstanbul: Kitapyaymevi.
- Gökçe, A. (1998). *Türkiye Türkçesinin tarihî sözlükleri*. İstanbul: Kebikeç.
- Hazai, G. (2012). *Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü*. *Türk dili araştırmalarına kısa bir bakış*. (Turan, T., Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hitzel, F. (1995). *Enfants de langue et drogmans: dil oğlanları ve tercümanlar*. İstanbul: Yapıkredi.
- İlker, A. (1998). *İbrahim Miskîn, elfâz-ı Türkî-Farsî (Türkçe-Farsça sözlük, metin-inceleme-dizin)*. Manisa.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). Çeviri yazılı metinlerde Türkçenin ünsüzleri. *Dil Araştırmaları*, 6(6), 87 - 146.
- Landau, S. I. (1984). *Dictionary, the art and craft of lexicography*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Öz, Y. (2016). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pamukciyan, K. (2002). *Ermeni harfli Türkçe metinler (Ermeni kaynaklarından tarihe katkılar-II)*. İstanbul: Aras.

- Tietze, A. (2019). Türk yazı dillerinin sözlükbilimi I: Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi (Köse, D. ve Akyıldız, D., Çev.). *Journal of Turkology*, 29(2), 679-694.
- Thévenot, J. (2014). *Thévenot seyahatnamesi*. İstanbul: Kitapyayınevi.
- Uğur, G. (2019). *Türkçenin tarihî sözlükleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Siirt Üniversitesi. Siirt.
- Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı dönemi Türk sözlükçülüğü*. Ankara: Tiydem.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. The Hague, Paris: Mouton.

THE FIRST DICTIONARY TO USE TURKISH AS AN MAIN ENTRY: MS. OR. LAUD 202

ABSTRACT

Dictionaries can be thought of as lists of words, usually created within the framework of certain systems, but they contain not only meanings but also important cultural elements that reflect the memory of nations. The traditions of societies, cultural elements, folkloric materials and many similar items find their place in dictionaries. Throughout history, Turks have spread over a wide geography and interacted with many different nations. As a result of this interaction, many works have been translated into Turkish, words have been exchanged between Turkish and other languages, and this has led to the emergence of many dictionaries containing two or more languages.

With the Renaissance and reform movements, Europe underwent a scientific transformation that shook the church-centered conception of the world. This change, along with the emphasis on reason and experimentation, also affected the language fields. Research was conducted on the languages and cultures of other communities for missionary purposes or to understand different cultures. As a result, starting from the period when Codex Cumanicus was written, many dictionary and grammar studies were carried out in order to understand the other, namely the Turks, and the interest in Turkish has continued unabated for centuries.

In this study, the dictionary in the Bodleian Library in England, MS. Laud Or. 202 in the Bodleian Library in England and try to determine its place in the history of Turkish dictionaries. After briefly mentioning the dictionary studies in the Ottoman period, Laud 202 will be recommended. Then, the purpose of writing will be revealed and important points about the text will be emphasized. Finally, the words in the dictionary will be given together with their Arabic letters.

Keywords: Ms. Laud Or. 202, Ottoman's dictionary traditon, lexicography.

ÖRNEK SAYFA (1B)

Armenian	French	Turkish
425	mouais	آبس
Կնիկ	femme	عورت
Վարձակույց	mer blanche	آق دنگوز
սպիտակ	cuisinier	آشپز
սպիտակ քույր	escuyer de cuisine	آشپز باشی
սպիտակ	monoye	آقیه
Վարձակույց	palais blanc	آق سراي
Վարձակույց	Ville blanche	آق شهر
անուն	nom	آد
անուններ	noms	آدلر
անձ	ysle	آد آ
Սպիտակ	homme	آدم
Սպիտակներ	hommes	آدملر

Siber Guilielmi Laud Archiepi Cantuar.
et Cancellarii Vniuersitatis Oxon.
1634.